

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Інститут права ім. князя Володимира Великого

МАУП

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СПІВІСНУВАННЯ НАРОДІВ

*Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції,
м. Київ, МАУП, 12 грудня 2005 р.*

Київ 2007

ББК 67.9(4УКР)300.7я43
П68

Відповідальний редактор *В. М. Чирков*
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

За науковою редакцією канд. юрид. наук, проф. *А. С. Мацка*

Упорядники: *Н. В. Плахотнюк, О. М. Кісілевич*

Права людини як основа розвитку співіснування на-
П68 родів: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ,
12 груд. 2005 р. / За наук. ред. А. С. Мацка; Упоряд.
Н. В. Плахотнюк, О. М. Кісілевич. — К. : МАУП, 2007. —
152 с. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-734-1

У збірнику наукових праць подано тези доповідей і виступів, представлених на конференції “Права людини як основа розвитку співіснування народів”. Автори доповідей і виступів — викладачі вищих навчальних закладів, працівники органів державної влади, аспіранти та студенти — здійснили спробу проаналізувати проблеми захисту та реалізації прав людини.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розглядувана тематика.

ББК 67.9(4УКР)300.7я43+67.300.7я43

ISBN 978-966-608-734-1

© Міжрегіональна Академія управління
персоналом (МАУП), 2007

Зміст

Коваленко В. В. <i>Права людини на сучасному етапі</i>	6
Плахотнюк Н. В. <i>Права людини у світлі розвитку інформаційних технологій</i>	7
Тихомиров О. Д. <i>Методологічні аспекти досліджень прав людини</i>	12
Дяченко В. І. <i>Міжнародно-правові проблеми організації боротьби з торгівлею людьми</i>	17
Гладун З. С. <i>Права людини і громадянина у сфері охорони здоров'я</i>	21
Філик В. Н. <i>Особливості захисту прав людини в умовах громадянського суспільства</i>	26
Гусарєв С. Д. <i>Професійна діяльність юристів у системі забезпечення прав і свобод громадян</i>	30
Владиченко С. Д. <i>Особливості становлення судової влади в Україні</i>	34
Подкопаєв С. <i>Етика суддів: міжнародний досвід і проблеми регулювання в Україні</i>	36
Бортник В. А. <i>Кримінально-правовий захист честі та гідності особи: історичний аспект</i>	41
Горова О. <i>Омбудсмен як інститут захисту прав людини і громадянина</i>	46
Лісова Н. <i>Право людини на заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності</i>	51

В. А. БОРТНИК

*доц. кафедри адміністративного, фінансового
і банківського права*

*Інститут права ім. князя Володимира Великого МАУП,
м. Київ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Право на повагу, на визнання честі та гідності людини як найвищих соціальних цінностей затверджено у ст. 3 Конституції України. Це свідчить про те, що історичний розвиток суспільства віддав пріоритет таким невід’ємним людським цінностям, як честь та гідність. Необхідно зазначити, що визнання честі та гідності людини найвищими соціальними цінностями не було досягнуте одразу.

Вся історія людства від давніх часів і до сучасних може бути інтерпретована як історія боротьби за права людини [6]. Усвідомлення необхідності кримінально-правового захисту честі та гідності особи прийшло ще у найдавніші часи.

Найдавнішою пам’яткою законодавства, яка захищала права людини, її честь та гідність, був звід законів Хамурапі. Цей Законник був складений під час царювання Хамурапі — царя Вавилону у XVIII ст. до н. е.

Кримінально-правові уявлення авторів Законника Хамурапі ґрунтувалися на чіткій і справедливій ідеї таліона: покарання є відплатою за провину, тому воно має бути “рівним” злочину. Своєрідним вираженням таліона в Законнику Хамурапі було правило, відповідно до якого кожний, хто обвинувачував помилково (наклепник), повинен був відповідати в тій мірі, в якій це загрожувало обвинуваченому: той, хто безпідставно обвинувачив іншого у вбивстві, повинен померти сам. Досить специфічним було покарання за образу: якщо син образив батька, то йому відрізали язика.

Виходячи з певних засад формування різних суспільств, — стверджує А. Ф. Бернер, — в ті часи між правдою цивільною і

кримінальною різниці не було. Тому будь-яка неправда визнавалася злочином [1, 169].

Ці та інші дослідження історії давніх періодів свідчать про наявність у той час звичаєвого права, яке захищало життя, честь та гідність членів роду, але більш конкретних матеріалів історія не зберегла.

Пізніше з'являються правові джерела, в яких чітко визначений нормативний характер злочину і покарання. Одним з таких документів, авторство якого приписується князю Ярославу, був “Статут про земські справи”, в якому передбачались відповідальність і покарання за цілу низку злочинів, серед яких згадується “пошкодження храмів” (див. [1, 36–46]).

Досліджуючи витоки права, не можна не згадати найбільш ранні письмові пам'ятки давніх слов'ян — Угоди Київської Русі і Візантії (912, 944, 971 р.). Так, аналіз угоди 912 р. свідчить про те, що вона містить не тільки норми міжнародного торгового, процесуального права, а й фіксує норми кримінальної відповідальності у разі порушення прав особи [8, 19–22].

Розвиток звичаєвого права сприяв накопиченню значного обсягу різноманітних збірників нормативного характеру та рішень за ними в період існування Київської держави. Цей об'єктивний процес привів до створення “Руської Правди”, яка й сьогодні вважається одним із найсуттєвіших і найцінніших витоків права. Нагадаємо, що вона була складена Ярославом Мудрим у 1016 р. [7, 47].

Упродовж кількох століть в Україні водночас зі Статутом Литовським діяли також Магдебурзьке право (Зерцало Саксонське), польський законодавчий акт “Порядок” і багато власне українських звичаєвих правових норм.

У Литовському статуті містилися норми, що передбачали відповідальність за посягання на честь та гідність особи: “...если бы кто оговором обвинил кого-нибудь и обвиняемый должен был бы подвергнуться бесчестью или смертной казни..., тогда тот, кто оговорит другого, но не представит доказательств, сам должен понести такое наказание” [5, 56].

“Артикул воинский” Петра I (1715 р.) передбачав покарання смертю за нецензурну лайку в церкві: “Кто имени божію хулению приносит... и ругается...: тогда ему язык раскаленным железом прожжен и потом отсечена голова да будет” [5, 286].

А за приниження гідності жінок покарання передбачалось подвійне: “Женскому полу... за безчестіє деньги надлежитъ приговаривать вдвое и водвое же содержаниіе виновного въ тюрьмъ быть должно” [9, 139–140].

У зв’язку з цим варто пригадати, як відбувалося покарання за образу у Запорозькій Січі. Запорожці не визнавали законів, які не були властиві духу українського народу, а тому замінили писані польські закони “здоровим глуздом” і стародавніми звичаями, тобто винних били батогами або прив’язували до гармати [4].

Окремої уваги, як зазначила С. І. Шимон, заслуговує право західноукраїнських земель у період Австрійського панства (1772–1918 рр.). Зокрема, в “Общем гражданском уложении Австрийской империи 1811 г.” правопорушення визнавалось як “всякий ущерб, причиненный кому-либо в имуществе, в правах либо лице его”, а покарання вважалося повним тільки за умови, коли не тільки компенсувався заподіяний збиток, а й задовольнялася завдана образа, передбачалося також відшкодування за заподіяний біль, за приниження честі, за знівечення обличчя, яке оцінювалось настільки, наскільки це могло перешкоджати подальшому життєвому успіху [11, 6].

Як свідчить аналіз законодавства Російської імперії, що діяло на території України напередодні Лютневої революції 1917 року, в Російській імперії основними витоками кримінального права були: “Уложение о наказаниях уголовных и исправительных” 1845 р. з наступними редакціями (1857, 1866, 1885 р.), “Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями” 1864 р., “Устав о предупреждении и пресечении преступлений”, “Уголовное Уложение” 1903 р., “Устав казенных управлений”, Воинский (1868 р.) и Морской (1875 р.) уставы о наказаниях, “Сельско-судебный устав” 1839 р., “Временные правила о наказаниях, налагаемых волостным судом”, “Устав о ссыльных”, “Устав о содержащихся под стражей”, “Устав духовных Консисторий” [2, 57].

За радянських часів, відповідно до постанови Народного Комісаріату Юстиції УРСР від 4 серпня 1920 р., на території України вводяться у дію “Руководящие начала по уголовному праву РСФСР”, в яких наводиться пояснення основних положень кримінального правосуддя.

Постановою ВУЦВК від 23 серпня 1922 р. був введений у дію з 15 вересня 1922 р. Кримінальний кодекс УРСР [10, 50].

Враховуючи те, що перший Кримінальний кодекс України значно застарів і потребував суттєвих змін і доповнень, ВУЦВК України 8 червня 1927 р. прийняв на всій території країни новий Кримінальний кодекс України і ввів його у дію з 1 липня 1927 р. [3, 22–23]. При цьому зазначимо, що цей кодекс не передбачав будь-яких суттєвих змін стосовно злочинів проти честі й гідності людини.

Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. був затверджений новий Кримінальний кодекс Української РСР, введений у дію з 1 квітня 1961 р. Цей кодекс значно відрізнявся від попередніх, наприклад, ст. 125 і 126 передбачали кримінальну відповідальність за наклеп та образи.

Таким чином, підсумовуючи викладене, зазначимо, що людство з давніх часів боролось за свої права. При цьому впродовж тривалого історичного періоду життя людини цінувалося менше, ніж честь та гідність. Певний кримінально-правовий захист від посягань на честь та гідність особи був передбачений законодавством радянського періоду. Сучасне законодавство, у тому числі чинний Кримінальний кодекс України, передбачає захист від посягань на волю, честь та гідність особи, але, на жаль, не передбачає кримінальної відповідальності за наклеп та образи, що не відповідає цілком Конституції України та вимогам Європейської Співдружності щодо захисту прав людини, її честі та гідності.

Література

1. *Бернер А. Ф.* Учебник уголовного права. Часть общая. — СПб., 1865.
2. *Краткий курс русского уголовного права.* — К.: Тип. “Петр Барский”, 1908.
3. *Михайленко П. П.* Борьба с преступностью в Украинской ССР: В 2 т. / МООН СССР, КВШ. — К.: Высш. шк., 1967. — Т. 2.
4. *Михайленко П. П.* Суды и наказание в Сечи Запорожской // Именем Закона. — 1993. — № 36. — С. 12–13.

5. *Новицкая Т. Е., Портков В. П., Семидеркин Н. А. и др.* Хрестоматия по истории государства и права СССР (Дооктябрьский период). — М.: Юрид. лит., 1990.
6. *Рабінович П.* Загальна декларація прав людини і Україна // Вісн. Академії правових наук України. — Х., 1998. — Вип. 4. — С. 139.
7. *Российское законодательство X–XX веков: В 10 т.* — М.: Юрид. лит., 1984. — Т. 1: Законодательство Древней Руси.
8. *Самохвалов В. П., Шевченко О. О., Вовк О. Й.* Історія держави і права України: Хрестоматія / За ред. О. О. Шевченко. — К.: Вен-турі, 1996.
9. *Собрание малороссийских прав 1807.* — К.: Наук. думка, 1993.
10. *Уголовный кодекс УССР.* — Харьков: Наркомюст УССР, 1922.
11. *Шимон С. І.* Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктних цивільних прав: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 1998.